

08 вересня 2014

http://www.medievist.org.ua/2014/09/blog-post_8.html#more

Руслана Множинська (м. Київ)

Погляди Станіслава Оріховського на взаємини церкви і держави

Перш ніж говорити про бачення Оріховським суті взаємин між церквою і державою, треба насамперед визначитися в тому, про яку церкву йде мова - католицьку чи православну. Адже мислитель жив у Польщі, коли там були ще сильними, навіть паритетними позиції обох конфесій. Та й сам він виховувався у родині, де батько був католиком, а мати - православною попівною. Це відбилося на його менталітеті: він не раз публічно заявляв про переваги певних догматів православної віри. Але найбільше він застановлявся над проблемою взаємин католицької церкви і держави.

Щоб чіткіше уявити позицію Оріховського, нагадаємо бодай коротко суть проблеми та еволюцію взаємин між цими конфесіями взагалі. Однією з корінних, принципових відмінностей між католиками і православними церквами є, як відомо, різниця у відносинах між світською і церковною владами. В католицизмі панує, як відомо, папоцентризм - намагання церкви в особі пап здійснювати владу в церкві і водночас над світськими володарями. Основні засади католицизму: церква, яку заснував Христос, є непогрішною; Римський Папа може позбавляти влади єпископів і відновлювати їхню владу; Папа вищий за всіх земних володарів, а тому може позбавляти влади імператорів, звільняти підданих від присяги і «ніхто йому не може бути суддею» («Диктат Папи», 1075). Папоцентризм був засобом утвердження влади Пап і позиції католицької церкви в середньовічній Європі. Натомість, у православ'ї від часів Візантії домінував цезаропапізм - зосередження в особі державного правителя вищої світської та духовної влади з наданням переваги першій і підпорядкуванні особі державця церковного життя.

Оріховський жив у часи загостреної боротьби між середньовічними і ренесансними уявленнями взаємовідношень між католицькою церквою і державою. В середні віки панівним у Європі було теократичне вчення, згідно з яким безпосереднім носієм влади над народом і країною є Бог, який здійснює цю владу через своїх служителів, пророків, боголюдських посередників або інституції типу церкви. Розробкою цього вчення займалися такі визначні особи церкви, як Августин і Тома Аквінський. Першому належить ідея про два гради: "град Божий (небесний)" і "град земний". Це давало можливість для виправдання зазіхань папства на верховну владу у світі і визнавало фактично пріоритет духовної влади над світською. Щодо Томи, то він визнавав державу за природну інституцію, інтереси якої спрямовані на досягнення загального блага в часовому вимірі. Людина ж потрапляє до цього світу з метою досягнення надприродної мети, а відтак її земне життя слід відповідно й спрямовувати. Тим то церква й стоїть над державою. Пріоритет церкви підкріплювався, проте, не тільки теоретично, але й конкретними постановами римських первосвящеників, як, наприклад, відомою булою папи Боніфація VIII (1302 р.), де прямо говорилося, що духовна влада - суддя світської. Саму ж

духовну владу може судити тільки Бог. Важливою особливістю католицьких держав було властиве їм ставлення до духівництва як до привілейованого прошарку тогочасного суспільства. Таке місце священників у суспільній ієрархії було закріплене вченням церкви про благодать, даровану духівництву таїнством посвячення. Впродовж віків духівництво грало роль стану, який монополізував вплив і на все духовне життя. Найпершим завданням католицизму було, отже, обстоювання особливої ролі папської влади і привілейованості священників. Проте, вже починаючи від XIII ст., виникає опозиція церковному абсолютизму, наростає тенденція до розмежування повноважень церкви і держави, до повної самодостатності держави.

В епоху Відродження, в міру розвитку націй, питання про співвідношення влади церкви і держави загострювалось; дедалі помітнішим ставав процес диференціації світських і духовних первенів життя: мирським цінностям відводилося земне, теперішнє, а цінностям віри - потойбічне, прийдешнє. Майже всі гуманісти того часу якоюсь мірою розходились із офіційною точкою зору церкви, критикували її як інститут, що завдає шкоди державі своїм втручанням у її справи (Ф. Петрарка, Л. Вала, Дж. Бокачо, Л. Бруні та ін.). Вони відкидали догмат католицької церкви і про верховенство влади римського папи над усім християнським світом, спростовували думку, що Христос передав свою владу над християнською церквою римському первосвященнику, негативно ставились до панівної католицької церкви, заперечуючи їх значення як посередників між Богом і людиною. Єдиним главою церкви визнавали лише Христа. Держава, на їхню думку, походить не від Бога, а виникла внаслідок угоди між людьми, які слухаються обраного правителя добровільно. Виділяються, зокрема, дві причини виникнення держави: вроджений гандж, який вимагає взаємної допомоги, та вроджений потяг одного до другого. Зрештою, саме в епоху Відродження, коли в Європі відбувались ранні буржуазні революції, місце церкви зайняла в суспільстві держава. Тільки звільнившись від опіки церкви, держава, як носій суверенітету, нарешті стане, на їх думку, втіленням найвищої публічної влади на землі, вивищеної над усіма іншими суспільними організаціями, включаючи і церковну.

Ставлення Оріховського до згаданих процесів впродовж життя було неоднозначним і непослідовним, з часом трансформувалося, зважаючи на чинники об'єктивні й суб'єктивні. Виходячи з цього весь період життя Оріховського можна розділити на три етапи залежно від домінування його поглядів на взаємини між церквою і державою: перший пріоритет держави і критика католицизму; другий - компромісний, розмежування повноважень; третій - пріоритет церкви. Так, вже з перших днів по прибутті із закордонного навчання додому мислитель чітко заявив про пріоритет держави. Маєстат єпископів, писав він, ні в якому разі не повинен дорівнювати королівській гідності. Королеві віддає мислитель і право настановляти єпископів по провінціях, застерігаючи добирати таких, які «мають серед людей добру славу», бо ж деякі з єпископів чинять насильство над громадянами і від цього свобода останніх у великій небезпеці. Тільки король має право виносити вирoki своїм підлеглим, позбавляти їх майна, слави і навіть життя. Король, на думку

Оріховського, може з власної ініціативи, від імені нинішнього сейму давати дозвіл священикам на одруження і "духовні суди коронним статутом гамувати" [Оріховський Станіслав. Твори.- К, 2004.- С. 58, 306]. Це може видатися дивним, "але дивує, - писав польський дослідник С. Кот, - лише з точки зору нинішніх звичаїв, але мало своє пояснення в часи, коли людський розум хотів бути вищим від церковних приписів" [4, с. 15]. Про відстоювання примату світської влади засвідчує також діалог «папіста» і «євангеліка». Так, на заяву першого, що каплан коронує короля і цей від нього королівство й ім'я королівське має, «євангелік» заперечує: «Не від каплана, але від лицарства польського король Польщі королівство своє має» [Там само.- С, 274]. Разом з тим, Оріховський одним з перших у європейській філософській думці виступив проти підпорядкування світської влади духовній, відстоював невтручання церкви у державні справи. Виступаючи за скасування духовної юрисдикції, він підійшов до проблеми держави зі світських, а не теологічних позицій, що було значним кроком на шляху до звільнення політичної науки від теології. І хоч у питанні виникнення держави Оріховський не відійшов від загальноприйнятого в давній і середньовічній історії погляду, він виявився, однак, на висоті завдання, акцентуючи, згідно зі своєю концепцією, увагу на значенні вродженого суспільного прагнення для існування людської спільноти, а передусім - держави. Кінцевою метою держави було б тоді уподібнення її до вічного символу Божественного Розуму і встановлення між ними неосяжної гармонії. Оріховський, задивлений у свій ідеал - державу, в ній бачить мету людини на землі і мету своїх роздумів; вона відкрила йому так дуже горизонт, що, знаючи науку св. Томи і будучи вірним католиком й ентузіастом норм церковного права, забув, що через своє становище відмовляє їм правничої допомоги, як нормам спільноти недержавної.

Віддаючи пріоритет державі, Оріховський обґрунтовував це тим, що католицька церква нині деградувала порівняно з церквою апостольських часів. Він критикував її за намагання стати над державою, за привілеї кліру та вплив духовенства на сенаторів. На питання, чому люди ненавидять священиків, Оріховський вустами папіжника прямо говорить: "Людям ненависні дві речі, що є у священстві: одна річ - що священник судить всякий стан, а світським станом суджений бути не хоче. Друга річ - що священницький стан багатий" [Orzechowski St. Wybór pism.- Warszawa etc., 1972.- С. 352]. Не менш різко таврує С. Оріховський і аморальність, пожадливість католицького духівництва та його корисливість: "Нинішні наші любі прелати швидше мавпі якійсь, або звідниці допоможуть, аніж убогій молодіці з убогим чоловіком і їхніми злиденними дітками". Не священств вони жадають, на думку мислителя, а грошей від священства: "Платнею приваблені, священницьку працю виконують, про неї навіть не думаючи". „Багато зла через тих наших прелатів у Польщі сталося і знає Бог, чи буде те зло з Польщі колись викорінене". Мислитель звинувачує духовенство в тому, що останній гріш із бідного хлопа визискує; що плодами краю живляться "розпусники Рима" [Оріховський Станіслав. Твори.- С. 186,189,304]. Католицьких єпископів у Польщі він називав зрадниками країни, ворогами вітчизни, папськими шпигунами. «Хай виберуть одне з двох, - заявляє мислитель, - або батьківщину, або римського султана,

який, назвавшись братом їхнім, сів їм на шию». Не краще характеризує С. Оріховський і нижче духівництво, яке веде ганебне і непристойне життя, зокрема, знайомого плебана характеризує так: "Після меси різався з хлопами в карти, пиячив з хлопами і ходив до своєї повії під вечір. Пив за північ, хоч на ранок мав службу. В плебанії було повно байстрят: його часто заставляли з чужими дружинами; хлопи ганяли його по селу, як скаженого собаку. Тяжко було мені дивитися на те, і я доповів про це небіжчику єпископові Дзядуському. Але він сміявся з того, говорячи: "І він людина, як і інші" [Orzechowski St. Wybór pism.- S. XXXIX, 82, 342-357]. Колись церква, пише мислитель, панувала на всіх землях, де тільки світить сонце, але тепер крім тих, що живуть за римським обрядом, у церкві майже ніхто не цінується. Звідси випливає, що та справжня держава Христа, яку Давид обмежив колись чотирма країнами світу, залишається тепер переважно в межах кордонів Італії, Галії та Польщі. Тут уже навіть Греції немає в церкві, що на її підвалини Христос, обіпершись колись, спочатку піднісся і вже звідти дивився на весь світ; немає Ілірії, яку [апостол] Павло уславив рятівними настановами та законами; нема Валахії, Московії та Русії, які, йдучи за греками, ніколи не відступали від їхнього віросповідання і приписів [Оріховський Станіслав. Твори - С. 568].

Підґрунтям усього суспільного життя, - як державного, так і церковного, мислитель вважав право і закон. Церковники намагалися діяти всупереч цьому, встановлювати свою юрисдикцію в державі, виступати в ролі найвищої влади, яку мислитель називав "гіршою за турецьку", бо там "хоч віру сповідувати і жити поштиво не забороняють", а римська церква у Польщі позбавляє мешканців цих прав і поширює найпідступнішу облуду" [Цит. за: Нічик В.М., Литвинов В. Д., Стратій Я. М. Гуманістичні і реформаційні ідеї на Україні.- К, 1990.- С. 31].

Згодом полеміка Оріховського з католицькою церквою зосередиться на питанні про celibat, якого він більшою чи меншою мірою торкається майже в усіх своїх творах, але найбільш послідовно розглядав у трактаті «Про celibat» (De lege coelibatus). Це - гострий полемічний твір, у якому автор доводить всю безглуздість закону католицької церкви про безшлюбність ксьондзів і його суперечність природному праву. Проблема celibату стала справою всього життя Оріховського ще й тому, що він сам, займаючи всупереч бажанню церковну посаду, одружився. Це коштувало йому багато сил і здоров'я у боротьбі з католицькою церквою. Свою позицію підкріплює тим, що вселенська церква цього не знала, а також відсутністю такого закону у православної церкви. Аргументація автора переконлива й опирається на значну історичну джерельну базу. Закон Папи Сиріція «Про celibat» не лише не корисний для церкви, пише мислитель, а й загалом згубний; він суперечить самому Богові, не відповідає прийнятним законам і природі; він позбавлений, нарешті, усякої людяності і пристойності. У цій справі, гадаю, Сиріцій не послідовний, бо виганяє з церкви таїнство шлюбу, називаючи його нестриманістю. Він є втіленням безглуздя і сліпоти, а тому, замість таїнства шлюбу, вводить до церкви розпусту; тоді до церкви проникають розпуста, кровозмішання і, врешті-решт, любовні збочення Содом та Гомори. В місті Римі (а тут править Сиріцій) це питання стало таким пекучим, що серед розпусних родин хлопці та дівчата зазвичай називають себе

кінедами-гріховодами [Оріховський Станіслав. Твори. - С. 28,212]. Оріховський вимагав покласти край втручанню Папи у світські справи, називаючи цього намісника Петра на Землі тираном, хижим вовком, лютим ненависником освіти, науки і мистецтва, «винуватцем зла і неладу в житті». У своєму посланні до папи Юлія III Оріховський вимагає зняти з нього заборону на одруження і навіть погрожує: «Якщо відмовиш у проханні, я все одно її (дружину - Р. М.) не покину. А ти, - каже мислитель, - побійся, щоб своєю заборonoю не загубив рештки поваги, які ще маєш у Польщі. Якщо все ж відмовиш, я звернуся по допомогу до короля і шляхетського стану» [Там самою - С. 10, 188]. Отже, позицію свою автор визначає досить чіткоЦі міркування Оріховського, вочевидь, перегукуються з поглядами Еразма Ротердамського, який також писав, що Папи, вважаючи себе цензорами всього світу, відлучають від церкви будь-якого, чиї погляди хоч на краплину відрізняються від їхніх очевидних або уявних висновків і немов оракули оголошують присуд: «Це твердження звабне. Це - зневажливе. Це - пахне ерессю. Це - звучить зле». Дбаючи запопадливо про Христа, Папи вогнем і мечем боронять усе це, рясно проливаючи християнську кров, їм навіть здається, що вони по-апостольському боронять церкву - наречену Христову, якщо хоробро б'ються з ворогом. Але хіба є в церкві небезпечніші вороги, ніж нечестиві понтифіки, які своєю мовчанкою про Христа сприяють його забуттю, які зв'язують його своїми лиховісними законами, які спотворюють його вчення притягнутими інтерпретаціями і вбивають своїм ганебним життям? [Ротердамський Еразм. Похвала глупоті, або Похвальне слово Дурості, виголошене Еразмом Ротердамським. Домашні бесіди.- Київ, 1993,-С, 86].

Такі випадки проти католицької церкви і особисто римських пап курія римська не могла подарувати і Оріховський зазнав за це численних переслідувань. Разом з тим, папські легати Бонджаміні і Комендоні, зважаючи на авторитет мислителя, намагалися погамувати суперечку. І це їм значною мірою вдалося. Справді, Оріховський згодом від юнацької запальної критики католицької церкви приходиться до переконання, що держава не може обійтися без церкви, без релігії, без її вищого духовного благословення і моральної санкції при виконанні своїх завдань. Так само і церква не повинна стати установою світською, якщо свою службу вічному, Божому вона не хоче змінити на службу часовому, кесаревому, і коли цею службою світською вона не хоче погубити свого ореолу духовності. Відтак церква і держава не повинні втручатися у справи одна одної.

Ратуючи за незалежність політики від релігії, за невтручання церкви у державні справи, мислитель виступав за їхнє паралельне існування з виконанням кожною своїх специфічних функцій. Після того, як Оріховський відмовився від відвертої критики церкви, він намагався відокремити розгляд політичних проблем від релігійних, вбачаючи в релігії фундамент суспільної моралі і, відповідно, запоруку процвітання держави. Церква, писав С.Оріховський, не повинна втручатись у державні справи і навпаки, бо розбрат і чвари у державі починаються, коли "всяк, не будучи братом і товаришем у церковній справі римському Петрові, суне носа до коронації короля". Те саме буває, продовжує мислитель, і тоді, коли "всяк удирається до церкви і гвалтом суне носа до священницького правління" [Orzechowski St. Wybór pism.- С. 594]. Він прагнув

утримати рівновагу у відносинах між церквою і державою, даючи доказ, що звертає увагу насамперед на узгодженість теоретичних засад тих відношень з практичним їх втіленням, не дозволяючи вивищуватися ні державі, ні церкві: "Не став ні священика вище од вівтаря, ні короля над священиком", - сав він. Отож, міркування Оріховського щодо відносин між державою і церквою загалом можна схарактеризувати як такі, що повинні базуватись на рівнозначності, рівноважливості і взаємній толерантності. Для держави, постійно наголошував Оріховський, однаково важливі і вівтар, і священики, і король, коли вони діють у межах своєї компетенції: "Якщо ж хоч одну з тих речей усунути з польської держави, то всю державу розвалиш" [Там само.- С. 331, 333]. Доказів того, що це не були голі декларації, безліч. Так на сторінках „Напучення...” Оріховський пише: "На твоїх нарадах сидять також найсвятіші єпископи, їх ти шануй як отців. Але завів ти це, певно, випадково, тому що воно чуже для церкви... «Хай вони хрестять і вчать людей по церквах, але не господарюють у країні». Мислителя обурювали дії єпископів, які, "крім відлучення од церкви, наважилися накладати такі кари, що їх може накладати лише король, як наприклад: вигнання, конфіскації маєтків, заслання" [Оріховський Станіслав. Твори.- С. 47,585]. Вихід зі становища мислитель бачить у екзекуції - реформуванні Польщі з метою не тільки направи державного ладу та вдосконалення політико-правових інститутів, але й прагнення до "усунення духовної юрисдикції", коли духовні суди перевищують свої прерогативи, судячи не тільки за злочини духовні, але й за світські. Стародавні статuti дозволяють духовенству судити тільки у справах духовних при застосуванні релігійних санкцій, їм не вільно "судити про честь або із землі засуджених людей виганяти" [Там само. - С. 546] Всупереч вченню католицької церкви, що Папа Римський є намісником Бога на землі (а звідси і претензія на вищість церковної влади над світською), Оріховський вимагав покласти край втручанню Папи у світські справи, Як і реформатори, Оріховський відстоював ідею незалежності світської влади від церковної. «Хай вони хрестять і вчать людей по церквах, - казав він, - але не господарюють у країні» [Там само. - С. 10]. Якщо їм до смаку світські справи, нехай скинуть сутану і або вітчизну покинуть, або римського султана!", - наголошував мислитель [Kubala L. Stanisław Orzechowski i wpływ jego na rozwój i upadek Reformacji w Polsce. - Lwów; Warszawa, 1908. - С. 42]. Він вважав себе підданим не Папи Римського, а й короля. Ось чому останнє слово у справі целібату, гадав, повинно належати королеві. «Не з італійцем маєш справу нині, - звертається він до папи, - а з русином; не з папським, а з королівським підданим» [Цит. за: Ziomek J. Renesans. - Warszawa, 1980.- С, 190].

Разом з тим Оріховський здебільшого не схвалювали і втручання світського елемента до церковного життя. І то не тільки посполитого люду, ремісників, але й короля, який, коли таке робить у церкві, відверто воює зі Святим Духом, бо миряни не мають права обирати єпископа, якого хочуть, у церкві Бога. Ще гірше, коли цей гріх нав'язується, якщо, вибираючи єпископа, виголошують такі слова: «Королівська величність за твоє вірне низькопоклонство дарує тобі сан єпископа». І невтямки цьому доброму мужу, що єпископський сан він одержав від короля як винагороду, і не чув Христа, який сказав: «Не ви мене обрали, але я вас вибрав». І потім усіх цих апостолів, тобто єпископів, Христос

закликав наслідувати його. А тих, котрі самі себе запропонували Христові, прогнав геть. З обуренням Оріховський наводить приклад того, як один кандидат у єпископи припав був до ніг короля. А коли хтось із присутніх голосно обурився, почув відповідь: "тобі добре говорити, бо ти вже єпископ Познанський. А мені, щоб стати Перемишлянським, треба ще здобути [ласку короля]" [Оріховський Станіслав. Твори.- С. 48,59]. І справді, зауважує мислитель, єпископ, який започаткував у такий спосіб ганебне воздавання почесей у Польщі, невдовзі вже простував Перемишлянським шляхом "Єпископ під час богослужіння, - писав мислитель в іншому місці, - не є підданим короля. Після того ж, як богослужіння закінчилося, коли ти [король] повернешся до своїх королівських справ, тоді знову будь королем. Бери до рук меча, якого Бог дав тобі для покарання злих і захисту добрих. В церкві ж забудь, що ти король. Там до певної міри королівство єпископів, а не твоє. Ти ж будь королем не в церкві, а в державі". Бо коли король підноситься над священиком, окрутним тираном буває". І далі він міркує так: Не допускай, щоб сам єпископат став у тебе нагородою за підлабузництво і платою за облуду. Не слухай нечестивих, що просять за іншого такими, наприклад, словами: «Цей стільки твоїй Величності служив, стільки трудився в поті чола, стільки заплатив» або: «стільки-то дав, а ще стільки обіцяє». Не думай, що церква матиме користь з того, хто такий шлях до церкви торує, а в провінціях настанови таких єпископів, щодо яких будеш певен - мають вони серед людей добру славу [Там само. - С. 57,60,289]

Третій етап життя Оріховського позначено моральною і фізичною втомою від непевності свого шлюбного становища (Папа все зволикав і зволикав із визнанням законності його шлюбу). Далися взнаки і втрата друзів після відвертого зречення ним попередніх антикатолицьких поглядів. До того ж, померла кохана дружина. Зрозуміло, що перебуваючи в такому пригніченому стані, Оріховський усі тогочасні події в Польщі і за її межами сприймав дуже хворобливо і не завжди адекватно. Його лякало те, що чехи, німці, англійці і французи "королями своїми об землю вдарили після того, як зверхністю папською згордували". Початки цього лиха він бачить і в Польщі, і прорікає жахливу долю полякам у майбутньому, якщо вони не схаменуться. Ось яким він бачить тодішній стан справ у Польщі: "Нема віри в Господа Бога, нема поваги до влади, нема послушенства до короля; нема віри правдивої поміж нами; всюди неспокій і чвари" [Там само. - С. 268]. Вихід із цього становища Оріховський вбачає у впровадженні церковної юрисдикції. Свої погляди мислитель розвинув на підставі свого висновку, який розкриває таємницю походження влади, що в найзагальнішій редакції зводиться до тези: влада походить від Бога. Згідно з таким становищем один тільки крок до наступної тези, що влада світська походить від Бога, а відтак йому, як своєму творцеві, підпорядкована. На тих підставах, у спосіб не раз туманний і нечіткий, автор розвиває свої погляди, прагнучи до цілковитого підпорядкування світської влади духовній, уживаючи тут всіляких знаних у середньовічній філософії висновків, позбавлених найчастіше ознак оригінвльності. Характерною є, зокрема, фігура „Квінкункса”, яка схематично відображає суть держави, підвалинами якої є каплан, вівтар і король, а все це разом підпорядковане Церкві. Наслідком таких розмірковувань мусіло бути повне

підпорядкування держави церкві і визнання за нею зверхності над державою. А оскільки таке становище принаймні не є новим і відносить автора до прихильників безоглядної зверхності церкви над державою, то мотиви того становища і його інтерпретація є вельми цікава, кидаючи цілком нове світло на теоретичні орієнтири автора. Церква репрезентує собою найбільш цінні чесноти у людей, начолі яких стоять віра і справедливість; вона скеровує людські помисли на їх осягнення, а відтак веде до вічного спасіння. Церква в Оріховського, здійснюючи верховну владу над державою, над тією державою, яка є для автора предметом окремих сумнівів і розважань, мусить мати над нею перевагу, бо Він не тільки веде окремих людей до вічного спасіння, але й, через реалізацію своєї волі, гарантує всій державі нормальний розвиток і найдовше існування.

Кінцевою метою держави є царство Боже, оскільки остаточною метою особи є Бог. Цю тезу не слід розуміти як прагнення, аби Польща втілювала ідеал царства Божого на землі. Автор стоїть на точці зору, що на землі вже існує таке царство, яким є свята християнська церква. Тісна залежність королівства польського від церкви, яка ґрунтується на виконанні її святих заasad - то остаточна мета Речі Посполитої Польської. Тією підставією є свідомість того, що церква репрезентує Думку Божу на землі, що всі його починання є проявом християнської віри. У цьому, в системі автора міститься не лише джерело великої поваги, а й навіть неземного авторитету церкви. Тут знаходимо усвідомлення того, чому Оріховський, який бачив стільки вад в духовенстві, який так категорично проти нього виступав, який відважився навіть оголошувати про необхідність церковних реформ, попри все так дуже шанував церкву, вбачаючи в ній царство Боже на землі

Оскільки держава не має більш-менш окресленої тривалості існування, то будь-які супротивні людські зусилля повинні йти в тому напрямку, щоб гарантувати їй найдовше існування, а відтак мусить мати на землі зв'язок з Богом. Тим зв'язком є, власне , католицька церква, яка, репрезентуючи Бога на землі, мусить втручатися в життя колективу, зверхником над яким є християнська церква, яка становить царство Боже на землі і містить в собі весь капланський стан з Папою начолі. Лише капланська зверхність гідна взяти владу від Бога, аби, частково гарантуючої її земні уряди, зложити до рук світського володаря. Факт, що влада мусить перейти через руки каплана йдучи від Бога, накладає на капланський стан не лише право, а й навіть обов'язок контролю влади земної і усправедлює його зверхність. Якби до нас дійшли лише твори С. Оріховського, написані ним в кінці життя, ми б із повним правом могли зарахувати його до одного з найбільших апологетів католицької церкви і духовенства, за чийого посередництва, писав мислитель, відбувається спілкування Бога з людьми: "бо усе здорове, благодатне Бог дає людям лише через священика". Натомість, як ми вже зазначали, є низка творів Оріховського (написаних ним на першій половині його життєвого шляху), які засвідчують цілком протилежні міркування мислителя стосовно розглядуваного питання. Зокрема, у посланні до папи римського С. Оріховський недвозначно заперечував посередницьку роль духівництва, говорячи, що "Бог відпустить гріхи [людям] без вашого втручання... Краще, щоб посередництво відбувалося без понтифіка", бо "Христос є посередником і посланцем Бога, Отця нашого" [Там само.- С. 183].

На непослідовність, кон'юнктурність, компромісність поглядів Оріховського щодо церкви і духовництва як посередників у відносинах людини з Богом звертали увагу вже його сучасники. Так, польський політичний діяч Фрич Моджевський довгочасний друг Оріховського, а пізніше - його опонент, який говорив, звертаючись до Оріховського: "Ти перший, русине з Карпатських гір, як сам говориш, назвав папу шакалом, найбільшою ганьбою кліру; єпископів - зрадниками держави, ворогами вітчизни і шпиґами; каноніків і громади ченців - змовниками супроти короля... Я не вмію сидіти на двох стільцях..." І трохи далі: "Викриваєш еретиків? - Спочатку викрий себе і все, що ти досі говорив про папу і клір". Цілком слушними є і міркування сучасного польського дослідника С. Кота, який пише: "Поворот до теократичних поглядів є несподіваним у людини, яка доти боролася з ієрархією і спричинилася до скомпрометування її в Польщі. Сучасники вважали це за спритну тактику апостольського нунція, єпископа Б. Буонджовані Камеріні, який обіцяв Оріховському посприяти в Римі з виправданням його одруження" [Kot S. Andrzej Frycz Modrzewski. - Kraków, 1919.- С. 182, 201- 202, 211]. Важко заперечити С. Коту з приводу ролі "спритної тактики" посланців Ватикану у полярній зміні поглядів С. Оріховського на значення католицької церкви і духовництва.

Вплив цей, звичайно, був, до того ж значний. Ми ж хотіли б, додати лише, що критикувати клір С. Оріховський не перестав до самої смерті. Тільки робив він це значно обережніше, не так прямолінійно, вкладаючи часто критику до вуст різних персонажів. На таку метаморфозу поглядів С. Оріховського вказували й інші польські дослідники. Зверталася увага на її політичний аспект, на намагання Оріховського, з одного боку, підтримати авторитет і значення церковної ієрархії, зокрема влади примаса, а з другого - забезпечити шляхті вплив на обрання єпископів [Domański J., Ogonowski Z., Szczucki L. Zarys dziejów filozofii w Polsce: wieki XIII-XVII.- Warszawa, 1989,- С, 304]. Прагнучи спокутувати гріх (порушення закону про celibat католицьких священників), Оріховський пише серію "покаянних" трактатів (зокрема, "Про священницьку гідність"), які так і не умилоствили папу: навіть запізненого схвалення одруження вже з покійною на той час дружиною автор так і не одержав. Трагізм Оріховського був зрозумілий його сучасникам. Принаймні, добрий його приятель, а донедавна - й однодумець Ф. Моджевський не поривав із ним відносин після метаморфози, що з ним сталася; він лише дорікнув другові: "Зачекай вихвалити Пія IV, який тільки почав правити. А що буде, як від нього не одержиш відпущення гріхів (absolucji), якого чекаєш? Чи й тоді будеш його підтримувати в тому приматі і повноті влади зверхничої?" [Kot S. Andrzej Frycz Modrzewski.- С. 212].

Погляди Оріховського на взаємини церкви й держави були, як бачимо, неоднозначними. Вони еволюціонували від надавання пріоритету державі і критики католицької церкви та кліру до розмежування їхніх повноважень, а навіть до пріоритету церкви. Ставлення мислителя до проблеми співвідношення церковної і світської влади, церкви і держави було складним і залежало не тільки (або не стільки) від його особистого переконання, але й від об'єктивних чинників. Часом сама позиція мислителя змінювалася залежно від обставин. Відомо, зокрема, що у своїх ранніх творах ("Відступництво Риму",

"Напучення польському королеві Сигізмунду Августу", дві промови "Про турецьку загрозу" тощо) мислитель послідовно засуджував папський абсолютизм та підпорядкування світської влади духовній. Натомість на схилі життя написав серію трактатів, де наполегливо доводив вищість духовної влади над світською ("Квінкункс", "Діалог про екзекуцію польської корони", "Химера"). Метаморфоза в світобаченні мислителя могла статись як внаслідок обставин його особистого життя, так і через спілкування з папським нунцієм і тонким дипломатом Ф. Комендоні, який грав роль посередника у похмурих стосунках між Оріховським і папою римським [Литвинов Володимир. *Ренесансний гуманізм в Україні (Ідеї гуманізму епохи Відродження в українській філософії XV - початку XVII століття)*. К., 2000.- С. 294]. Отож і доводилось мислителю зважати на кон'юнктуру, маневрувати, враховувати політичну ситуацію в країні.